

IJTIMOIIY DAVLAT KONSEPSIYASI, AHOLINI HIMOYA QILISH MODELLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Xamidova Saida

Namangan davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar fakulteti ijtimoiy ish yo'nalishi 1-kurs talabasi

E-mail: izzatillaboltaboyev875@gmail.com

Tel: +998 93 328 32 82

Ilmiy rahbar: Abdusalomov Muhiddin

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20614515>

Annotatsiya: Maqolada ijtimoiy davlatning nazariy asoslari, aholini ijtimoiy himoya qilishning jahon tajribasidagi modellari va ularning transformatsiyalanish tendensiyalari tahlil qilinadi. O'zbekistonning ijtimoiy davlat sari strategik yo'li yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy davlat, ijtimoiy himoya, liberal model, korporativ model, ijtimoiy adolat, inson kapitali

Аннотация: В статье анализируются теоретические основы социального государства, мировые модели социальной защиты населения и тенденции их трансформации. Освещен стратегический путь Узбекистана к социальному государству.

Ключевые слова: Социальное государство, социальная защита, либеральная модель, корпоративная модель, социальная справедливость, человеческий капитал

Abstract: The article analyzes the theoretical foundations of the social state, world models of social protection, and their transformation trends. Uzbekistan's strategic path towards a social state is highlighted.

Key words: Social state, social protection, liberal model, corporate model, social justice, human capital

KIRISH

Ijtimoiy davlat – bu har bir fuqaro uchun munosib hayot darajasini ta'minlash, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash mas'uliyatini o'z zimmasiga olgan siyosiy tizimdir [1]. Bugungi global transformatsiyalar davrida ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish davlat raqobatbardoshligining muhim omiliga aylandi. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida ham davlatning "ijtimoiy" maqomi qat'iy belgilab qo'yildi, bu esa mavzuning dolzarbligini oshiradi [2]. Ijtimoiy davlat deganda, nazarimda, faqat moddiy yordam beruvchi tuzilmani emas, balki inson qadrini hamma narsadan ustun qo'yadigan adolatli jamiyatni tushunish lozim. Mening chuqur ishonchimga ko'ra, davlatning chinakam qudrati uning yalpi ichki mahsuloti bilan emas, balki jamiyatning eng himoyasiz qatlamlari – keksalar, nogironligi bor shaxslar va yetim bolalarning yuzidagi tabassum bilan o'lchanadi. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi bu shunchaki siyosiy nazariya emas, balki inson va davlat o'rtasidagi o'zaro ishonch ko'prigidir. Shaxsiy kuzatuvlarim shuni ko'rsatadiki, bugungi shiddatli zamonda inson o'z muammolari bilan yolg'iz qolib ketmasligi kerak. Davlat har bir fuqarosiga "Sen yolg'iz emassan, orqangda biz turibmiz" degan tuyg'uni bera olishi shart. Bu borada O'zbekistonning yangi taraqqiyot yo'lida ijtimoiy tamoyillarga urg'u berayotgani, inson kapitalini rivojlantirishga intilayotgani juda muhim ahamiyatga ega. Menimcha, haqiqiy ijtimoiy davlat fuqaroni boqimandachilikka o'rgatib qo'ymaydi, balki uning o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun munosib sharoit, sifatli ta'lim va kafolatlangan tibbiy xizmatni taqdim etadi. Ijtimoiy davlat qurish yo'li – bu millatning birdamligini mustahkamlovchi va kelajakka bo'lgan ishonchni shakllantiruvchi eng insonparvar yo'ldir. Bu jarayonda davlatning mas'uliyati qanchalik yuqori bo'lsa, fuqarolarning ham jamiyat oldidagi daxldorlik hissi shunchalik ortib boradi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va mantiqiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Dunyodagi asosiy ijtimoiy himoya

modellari (Gosta Esping-Andersen tasnifi asosida) tahliliy o'rganilib, ularning samaradorlik ko'rsatkichlari solishtirildi. Ushbu tadqiqotni tayyorlash jarayonida men quruq formulalar yoki faqat statistik jadvallarga tayanib qolishni istamadim. Mening nazarimda, ijtimoiy davlat konsepsiyasi bu jonli jarayon, shuning uchun ham metodologiyamning asosi sifatida hayotiy kuzatuv va qiyosiy tahlilni tanladim. Men dunyoning turli burchaklarida amalga oshirilgan tajribalarni – xoh u Skandinaviya davlatlarining insonparvar tizimi bo'lsin, xoh Germaniyaning qat'iy sug'urta tartiblari – shunchaki ma'lumot sifatida emas, balki "Bu bizning jamiyatimizga qanchalik mos keladi?" degan savol orqali tahlil qildim.

Shaxsiy yondashuvim shundan iboratki, men ijtimoiy himoya modellarini o'rganishda mantiqiy umumlashtirish metodini qo'lladim va bunga o'zimning sub'ektiv mushohadalarimni ham qo'shdim. Tadqiqot davomida davlatning siyosiy irodasi va oddiy fuqaroning hayoti o'rtasidagi bog'liqlikni qidirdim. Menimcha, haqiqiy metodologiya bu faqat kitob titish emas, balki jamiyatdagi o'zgarishlarni his qila olishdir. Shuning uchun ham, O'zbekistonda mahalla instituti orqali ijtimoiy yordam ko'rsatish tizimini o'rganar ekanman, uni dunyodagi liberal va korporativ modellar bilan solishtirish orqali o'ziga xos xulosalar chiqardim.

Shuningdek, men ijtimoiy sohadagi islohotlarni faqat ijobiy tomonlama emas, balki tanqidiy nuqtai nazardan ham ko'rib chiqishga harakat qildim. Tadqiqotimda ochiqlik va xolislikka intildim, chunki ijtimoiy masalalarda yolg'on ma'lumotlar bilan haqiqiy natijaga erishib bo'lmaydi deb hisoblayman. Oxir-oqibat, tanlagan metodim nazariy tushunchalarni bugungi kunning real manzarasi bilan bog'lashga va ijtimoiy davlat sari qo'yilayotgan qadamlarning samarasini insoniy nigoh bilan baholashga xizmat qildi.

NATIJALAR

Tahlillar natijasida aholini himoya qilishning to'rtta asosiy modeli shakllanganligini ko'rish mumkin: Liberal (Anglo-sakson) model: (AQSH, Buyuk Britaniya) – ijtimoiy yordam faqat eng muhtojlarga qaratilgan, asosiy e'tibor xususiy sug'urtaga beriladi [3]. Korporativ (Bismark) model: (Germaniya, Fransiya) –

ijtimoiy to'lovlar mehnat staji va badallarga bog'liq [4]. Sotsial-demokratik (Skandinaviya) model: (Shvetsiya, Norvegiya) – davlat barcha fuqarolar uchun yuqori darajadagi ijtimoiy kafolatlarni ta'minlaydi. Janubiy Yevropa modeli: (Italiya, Ispaniya) – ijtimoiy himoyada oila va cherkovning roli yuqori. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar "Inson qadri uchun" tamoyili asosida ushbu modellarning eng samarali jihatlarini (manzillilik va davlat kafolati) birlashtirishga qaratilgan [5]. O'tkazilgan tahlillar va kuzatishlarim natijasida shunday xulosaga keldimki, dunyoda aholini himoya qilishning yagona va mukammal andozasi yo'q, ammo har bir tizim zamirida o'sha xalqning dunyoqarashi yotadi. Masalan, g'arbda ko'p tilga olinadigan liberal modelni o'rganar ekanman, unda mas'uliyat ko'proq insonning o'ziga yuklatilishini ko'rdim. Menimcha, bu tizim odamni harakat qilishga, tadbirkorlikka undaydi, lekin hayotda kutilmagan zarbaga uchraganlar uchun biroz "sovuq" tuyulishi mumkin. Skandinaviya davlatlaridagi sotsial-demokratik model esa menga eng insonparvar tizimdek ko'rindi, chunki u yerda davlat fuqaroni tug'ilganidan to umrining oxirigacha o'z himoyasiga oladi. Biroq, shaxsiy fikrimcha, bunday yuqori darajadagi g'amxo'rlik jamiyatda ma'lum ma'noda boqimandachilik kayfiyatini ham uyg'otib qo'yishi xavfi bor. Natijalar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda O'zbekiston o'ziga xos "aralash model" ustida ishlamoqda. Men bu jarayonda ayniqsa mahallabay ishlash tizimining joriy etilishini eng katta ijobiy natija deb hisoblayman. Chunki dunyoning hech bir burchagida muammoni uyma-uy yurib o'rganadigan bunday yaqin tizimni uchratmadim. Shaxsiy tahlillarimga ko'ra, ijtimoiy yordamni faqat nafaqa berish bilan cheklab qo'ymasdan, ehtiyojmand qatlamga "baliq emas, qarmoq berish" tamoyili o'z mevasini bera boshladi. Yana bir muhim natija shundaki, ijtimoiy davlat sari intilish nafaqat iqtisodiy yordamni, balki ta'lim va tibbiyotning hamma uchun ochiqligini ham ta'minlamoqda. Mening nazarimda, kambag'allikni qisqartirishning eng qisqa yo'li – bu sifatli ta'limdir. Tadqiqotim davomida ko'rdimki, ijtimoiy himoya tizimi raqamlashtirilgani sari, yordam haqiqatda muhtoj bo'lgan insonlarga yetib borishi tezlashdi. Bu esa

jamiyatda adolat tuyg'usining qayta tiklanishiga xizmat qilmoqda. Xulosa qilib aytganda, natijalarimiz shuni isbotlaydiki, ijtimoiy davlat – bu faqat byudjet taqsimoti emas, balki har bir insonning qadrini joyiga qo'yish san'atidir.

MUHOKAMA VA TAHLIL

Zamonaviy tendensiyalar shuni ko'rsatmoqdaki, ijtimoiy davlat tushunchasi "shunchaki nafaqa berish"dan "inson kapitaliga investitsiya kiritish"ga o'zgarmoqda. Raqamlashtirish (E-hukumat) ijtimoiy yordamning manzilliligini oshirib, korrupsiyani kamaytirmoqda. Biroq, demografik qarish va global iqtisodiy inqirozlar barcha modellarni ijtimoiy xarajatlarni optimallashtirishga majbur qilmoqda [6]. Ushbu mavzu atrofida mulohaza yuritir ekanman, ijtimoiy davlat qurish shunchaki iqtisodiy imkoniyatlarga bog'liq emas, balki bu eng avvalo siyosiy iroda va jamiyatning ma'naviy yetukligi mahsulidir degan xulosaga keldim. Menimcha, ko'pchilik ijtimoiy davlatni faqat "tekin yordam beradigan idora" deb tushunishi – bu masalaning eng yuzaki tomoni. Aslida, muhokama markazida insonning erkinligi va uning o'z taqdirini o'zi belgilash imkoniyati turishi kerak. Shaxsiy fikrimcha, agar davlat haddan tashqari g'amxo'rlikni kuchaytirib yuborsa, odamlarda tashabbuskorlik o'lishi mumkin; aksincha, hamma narsani bozor ixtiyoriga tashlab qo'ysa, jamiyatda tabaqalanish va adolatsizlik chuqurlashib ketadi. Meni doimo o'ylantiradigan bir jihat bor: qanday qilib ijtimoiy himoyani shunday tashkil qilish kerakki, u insonni dangasalikka emas, balki rivojlanishga undasin? Mening nazarimda, biz muhokama qilayotgan rivojlanish tendensiyalari aynan mana shu oltin muvozanatni qidirmoqda. Bugungi globallashuv davrida hech bir modelni ko'r-ko'rona nusxalab bo'lmaydi. Masalan, Shvetsiya tajribasi juda jozibali ko'rinishi mumkin, lekin bizning oilaviy qadriyatlarimiz, mahalla institutimiz va demografik o'sishimiz mutlaqo boshqacha yondashuvni talab qiladi. Shuningdek, ijtimoiy adolat haqidagi bahslarda raqamli texnologiyalarning o'рни haqida ham to'xtalib o'tishni istardim. Shaxsiy kuzatuvlarimga ko'ra, tizim qanchalik shaffof bo'lsa, odamlarning davlatga ishonchi shunchalik ortadi. Lekin texnologiya faqat vosita, xolos; asosiysi – o'sha tizim ortida turgan insonning nigohi

va mas'uliyati. Muhokamamizning bosh g'oyasi shuki, ijtimoiy davlat – bu tugallangan loyiha emas, balki doimiy harakatdagi jarayondir. Biz nafaqat bugungi kunni, balki kelajak avlodlar uchun qanday ijtimoiy meros qoldirayotganimizni ham o'ylashimiz shart. Shundagina davlat va jamiyat o'rtasidagi rishtalar uzilmas va samimiy bo'ladi.

XULOSA

Ijtimoiy davlatni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyasi – bu ijtimoiy himoyaning passiv shaklidan faol shakliga o'tishdir. O'zbekiston sharoitida ijtimoiy davlat qurish nafaqat iqtisodiy, balki kuchli huquqiy va ma'naviy asosga ega bo'lishi lozim. Asosiy maqsad – aholini boqimandachilikka o'rgatish emas, balki ularni kambag'allikdan chiqishlari uchun imkoniyat yaratishdir. Ushbu mavzu ustida olib borgan tadqiqotlarim va shaxsiy mushohadalarimni yakunlar ekanman, bir haqiqatni aniq his qildim: ijtimoiy davlat – bu shunchaki siyosiy tuzum emas, balki jamiyatning barcha a'zolari o'rtasidagi insoniy birdamlik va mehr-oqibat tantanasidir. Men ishonamanki, hech bir jamiyat o'zining ojiz va muhtoj a'zolarini chetga surib qo'yib, haqiqiy taraqqiyotga erisha olmaydi. Mening nazarimda, ijtimoiy davlat qurish yo'li – bu inson qadrini moddiy boyliklardan ustun qo'yish, har bir shaxsga o'zligini namoyon etish uchun teng imkoniyatlar yaratishdir. Shaxsiy fikrimcha, O'zbekistonning ijtimoiy davlat sari qo'yayotgan qadamlari nafaqat iqtisodiy islohot, balki millatning ma'naviy yangilanishidir. Albatta, bu yo'lda qiyinchiliklar va yechimini kutayotgan masalalar talaygina, biroq eng muhimi – yo'nalishning to'g'ri tanlangani va "Inson qadri uchun" tamoyilining amaldagi ifodasidir. Men shunga aminmanki, ijtimoiy himoya tizimi kelajakda insonni boqimandalikka emas, balki yaratuvchanlikka, ilmga va jamiyatga foyda keltirishga undashi lozim. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy davlat bu – xalqning davlatga, davlatning esa xalqqa bo'lgan cheksiz ishonchidir. Bu ishonchni asrab-avaylash va har bir islohot ortida tirik inson taqdiri turganini unutmaslik – barqaror va adolatli kelajakning yagona garovidir. Mening maqsadim ham ushbu maqola orqali ijtimoiy

davlat konsepsiyasiga quruq nazariya emas, balki insoniy tuyg'ular va mas'uliyat ko'zi bilan qarash kerakligini ko'rsatish edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: “O'zbekiston”, 2023.
3. Mishra, R. (1999). *Globalization and the Welfare State*. Edward Elgar Publishing.
4. Vaxitov, A. (2021). Ijtimoiy davlat: nazariya va amaliyot. O'quv qo'llanma.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni.
6. World Bank (2023). *The State of Social Safety Nets*.